

ПРИЛОЗИ

ЗА КЊИЖЕВНОСТ, ЈЕЗИК, ИСТОРИЈУ И ФОЛКЛОР

*Non sunt contemnenda quasi
parva sine quibus magna constare
non possunt.*

S. Hieronymus

ОСНИВАЧ
ПАВЛЕ ПОПОВИЋ

УРЕДНИШТВО
ЗЛАТА БОЈОВИЋ, СЛОБОДАН ГРУБАЧИЋ, JOLANTA DZIÓBA,
GIORGIO ZIFFER, MILICA JAKÓBIEC-SEMKOWOWA,
ТОМИСЛАВ ЈОВАНОВИЋ, ЈОВАНКА КАЛИЋ-МИЈУШКОВИЋ,
НАДА МИЛОШЕВИЋ-ЂОРЂЕВИЋ, ДРАГАНА МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ,
JOHANNES REINHART, ЂОРЂЕ ТРИФУНОВИЋ

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК
ЗЛАТА БОЈОВИЋ

КЊИГА ОСАМДЕСЕТ СЕДМА
2021

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
Б Е О Г Р А Д
2021

ЧАСОПИСИ И ЗБОРНИЦИ

УДК 271.222(497.11)-9(082)

Осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве,
I-II, ур. Владислав Пузовић, Владан Таталовић, Православни
богословски факултет Универзитета у Београду, Свети
Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, Београд,
2020, I – 541 стр.; II – 523 стр.

Осам векова самосталности Српске православне цркве Православни богословски факултет – основан 1905, заједно са Правним, Филозофским, Техничким и Медицинским, када је донет Закон о Универзитету 27. фебруара, а оснивачка седница савета овог факултета одржана је 6. септембра 2020. у Ректорату Београдског универзитета – обележио је петодневним научним скупом. У години јубилеја – 2018 – одржан је од 10. до 14. децембра међународни научни скуп под насловом „Осам века аутокефалије Српске Православне Цркве (1219–2019): историјско, богословско и културно наслеђе”, са благословом његове светости блаженопочившег архиепископа пећког, митрополита београдско-карловачког и патријарха господина Иринеја. После две године, у издаваштву Светог архијерејског синода Српске православне цркве и Православног богословског факултета Универзитета у Београду појавио се двотомни зборник, у коме се налази 91 рад, подељен по тематским областима. Настао је трудом Уређивачког одбора, уз сарадњу великог рецензентског тима, који броји неколико десетина најеминентнијих стручњака, домаћих и иностраних, из области теологије, историје, филологије, историје уметности итд, а највећи терет и одговорност понели су главни уредници – проф. др Владислав Пузовић и проф. др Владан Таталовић,

Ова научноистраживачка публикација представља изузетан подухват у контексту друштвено-хуманистичких наука, с обзиром на интердисциплинарно сагледавање и приступе осмовековном битисању и бивствовању аутокефалне Српске православне цркве великог броја научних прегалаца из Србије и из иностранства (из Русије, Грчке, Польске, Бугарске, Велике Британије, Немачке, Словеније). Како уредници у Предговору наглашавају: „Учесници су били позвани да синтетизују досадашња сазнања и пруже нове увиде у оквиру широког спектра предвиђених тема”, што ће

се након увида у садржину зборника испоставити као јасно постављен, а и постигнут циљ.

I

Текст првог тома зборника почиње уводним беседама – блажено-почившег патријарха српског Иринеја и епископа Игнatiја Миdiћa (у том периоду декана православног богословског факултета у Београду). У првом тому зборника садржан је 41 научни прилог. Сви приложени радови припадају широј тематској целини под називом *Историјски јуђ Српске Православне Цркве*, у оквиру које се издаваја група радова чија се разматрања тичу историјско-канонских питања аутокефалности Српске православне цркве, потом радови са тематиком из средњовековне српске црквене историје, те радови посвећени Српској православној цркви под османском влашћу, Карловачкој митрополији и др. српским покрајинским црквама, све до оних радова који се баве проблемима српске црквене историје 20. века.

Зборник отвара рад епископа Иринеја Буловића *Изворна и савремена аутокефалија са њосебним осврћом на ону коју је издејствовао Свети Сава 1219. године* (23–30), којим се даје историјски увид у семантику аутокефалности, њене типове и различите степене, те виђење перспективе саме аутокефалности у будућности цркве. Историјским односима Пећке и Цариградске патријаршије бави се доследно историјски научни прилог епископа Атанасија Јевтића, под насловом *Српска архијерискойја жичка – Пећка и аријаријија и Цариградска и аријаријија, односи кроз историју* (31–48), пружајући целовиту слику како је текао процес од покрштавања српског народа, хиротонисања Светог Саве и Жичке беседе, кроз историјске околности признавања и укидања Пећке патријаршије. У раду митрополита Порфирија Перића *Мисија Цркве у српском народу као ћлод аутокефалије* (49–56) анализирају се мисионарски и пастирски рад Светог Саве, као два важна сегмента која су уградјена у темеље аутокефалности Српске православне цркве. Расветљавање врлинско-подвижничког лика првог српског архиепископа доноси текст Јоаниса Тарнанидиса *Ћуђање Светоја Саве на ођушубе охридској архијерискойа Димићијија Хомајијана о злоућијреби архијерејској чина* (57–62), док се улога и кључно дело Светог Саве у стицању самосталности српске цркве разматрају у прилогу Радомира Поповића, насловљеном *Аутокефалија Српске Православне Цркве 1219. године у свећлу јединства и саборности Цркве* (63–70). Аутор Зоран Деврња у раду *Канонски и историјски концепсији настанка аутокефалне Жичке архијерискойје* (71–80), анализира потезе које је први српски архиепископ предузeo при процесу формирања Номоканона и добијања архиепископског достојанства цркве. Појединим аспектима црквених прилика у византијском хришћанском свету, уз по-

себан осврт на значај цареве улоге епистемонарха цркве, као суштинске одлике општих црквених прилика какве су владале у време када је Свети Сава требало да буде посвећен за првог српског архиепископа, бави се веома занимљив рад историчара Срђана Пириватрића *Црквене йрилике у византијском свећу у време оснивања архијескотије свих српских и љоморских земаља 1219. године. Прилој проучавању проблема* (81–90). Значај добијања аутокефалности Српске православне цркве и њен утицај међу словенским хришћанским светом предмет је рада Елене Владими-ровне Бељакове *О значении учреждения автокефалии Сербской Церкви для славянских церквей* (91–101).

Научни прилог Александра Задорнова, *Свидетельства Жития святого Саввы о характере независимого статуса церковной организации Сербского государства XIII столетия (историко-канонический анализ)* (103–108), који се бави значењем аутокефалности у историји цркве и хагиографским текстовима о Светом Сави, са историјско-канонског становишта, припада групи радова посвећених различитим питањима средњовековне српске црквене историје. Поједине практичне аспекте архијерејске службе Светог Саве разматра рад Мирка Сајловића *О многим рукоположењима која је извео архијескотије Сава на Свећој Гори Атонској* (109–122), док се у прилогу Драгољуба Марјановића *Обликовање православља: књижевност и писана реч у држави и аутокефалној Српској Цркви у 13. веку* (123–128) анализира начин апрапријације и прикладног коришћења специфичних термина и фраза насталих у делима византијског књижевног наслеђа помоћу којих је створена слика о Светом Симеону Мироточивом. Коауторски рад Још једном о *убикацији Дивисиска* (129–136) историчара Милоша Антоновића и Александра Иванова доноси научно засновану претпоставку убијације загонетног Дивисиска као локалитета Градиште код Девојачке стене у Темнићу. Постојањем и улогом епископије и митрополије Туркије, као и манастира у Угарској пре татарске најезде бави се рад Бориса Стојковског – *Византијска црква и њен утицај у Угарској* (10–13. век) (137–147).

У раду Ивице Чаировића *Онос љайе Инокентија III (1198–1216) према обласним владарима у Западној Европи* (149–170) разматра се однос папе Инокентија III и краљева на Западу и могући реципрочни утицаји владара и папе, однос папе и балканских, а и српских владара, а архимандрит Августин Никитин пише о сведочанствима из писаних средњовековних и каснијих извора о везама Хиландара и руских манастира у раду *Хиландар и Россия. Обзор церковно-литературных связей (Хиландар и Русија. Прелег црквено-књижевних веза)* (171–180). Научни прилог Јелене Глушац *Задужбине династије Бранковић манастиру Хиландару* (181–192) садржи приказ доследног прилагања манастиру Хиландару угледне властелинске, потом и владарске породице Бранковић, чиме се убрајају у највеће светогорске, односно хиландарске доброчини-

телье одмах после Немањића. Историчар Дејан Гашић у прилогу *Повесћ о византијској и српској одбрани православне вере у време Фиренцијинске уније цркава* (193–202) разматра утицај и последице потписане Фирентинске уније цркава на византијско друштво, као и на Српску деспотовину с почетка 15. века. Питањима из историјата Карловачке митрополије бави се рад историчара Ненада Нинковића *Пијање аутокефалности Карловачке митрополије током 18. века* (203–214), где се анализирају најважнији моменти који се односе на аутономију и аутокефалност Карловачке митрополије током 18. века, као и коауторски рад Милице Кисић Божић и Дејане Васин *Појаврдне дилломе сијејско-мохачких владика од Ракоцијевог устанка до сједињења са Будимским владичанством* (215–224). Историјски развој Темишварске епархије и њен унутрашњи живот половином 18. века централна је тема рада историчара Јиљане Пузовић – *Темишварска епархија од Пожаревачког мира до Темишварског сабора (1718–1790)* (225–242). Улогом манастира Ковиљ и житеља шајкашке области у очувању идентитета српског народа бави се у свом прилогу Мирослав Илић – *Шајкашка и манастир Ковиљ – чувари немањићкој предања* (243–251).

Историчар Недељко Радосављевић у раду *Београдски мир (1739) и реорганизација Пећке патријаршије* (253–264) разматра утицај, промене и последице потписивања Београдског мира, 18. септембра 1739. године, чиме је завршен рат између Хабзбуршке монархије и Османског царства, по Пећку патријаршију. Научни прилог Радована Пилиповића *Српске црквено-историјске теме у западном бојословљу и историографији до краја 18. и почетка 19. века* (265–271) базиран је на контекстуализацији црквено-историјских радова код евангеличких и католичких писаца (Јохана Фредерика ле Брета, Михаела Марија Милишића и др).

У раду историчара Милоша Ковића *Установничко наслеђе Српске Цркве (1594–1941): прилог истраживању односа између Цркве и државе* (273–287) у дужој историјској перспективи сагледава се устаничка улога српске цркве, чиме се даје допринос истраживању ширег, начелног питања односа између цркве и државе. Научни прилог Ненада Живковића *Аутокефалија као чинилац изградње државе: константинопољскиједној концепцији*. *Упоредни преглед добијања аутокефалија из 1219. и 1879. године* (289–299) доноси интердисциплинарну анализу концепта аутокефалије, њено изворно значење и еволуцију, те одређене специфичности добијања аутокефалије у 13. и 19. веку.

Централно питање рада Биљане Стојић *Српска Православна Црква на Кордуну (1881–1918)* (301–314) јесу проблеми и изазови са којима се Епархија горњокарловачка суочавала на простору Кордуна, док се рад Милоша Ернаута тиче односа Аустроугарске монархије према Српској православној цркви на данашњем канонском подручју Епархије бихаћко-петровачке – *Положај Српске Православне Цркве на канонском*

иодручју Епархије бихаћко-ћећровачке у времену аустроугарске окупације 1878–1918. године (315–322). У раду Васиља Јововића *Свети Сава у јериодичним и другим публикацијама у Црној Гори од 1835. до 1918. године* (323–337) разматра се култ Светог Саве у културно-просветном штиву друге половине 19. и почетка 20. века у Црној Гори, почевши од прве периодичне публикације, календара „Грлица” (1835). Научни прилог Велибора Џомића *Друго обновљење Пећке патријаршије (1918–1922)* (339–350) садржи историјски преглед другог обновљења Пећке патријаршије уз осврт на организационо и црквено-правно устројство обновљене Пећке патријаршије – Српске православне цркве. Улогом патријарха Варнаве у културно-просветном животу Србије између два рата бави се Ненад Идризовић у раду *Патријарх Варнава Росић као велики мецена и реорганизатор Патријаршијске библиотеке* (351–368), а Слободан Бобан Јокић разматра историјске, политичке, идеолошке, социјалне, економске и богословске чињенице током Другог светског рата у Црној Гори, као и начине утицаја на богослужбени и литургијски живот Цркве у раду *Светоћајинско-бојослужбени живот Српске Цркве у Црној Гори у току Другог свјетског рата* (369–379).

Фокус истраживања у раду који потписује Марк Чапман, *Nikolaj Velimirović and the Serbian Orthodox Church in England, 1914–1916 (Николај Велимировић и Српска православна црква у Енглеској, 1914–1916)* (381–395), представљају учење и проповед Светог Николаја Велимировића у Енглеској, а кроз њих и утицај на цркву Енглеске, те значај Николаја Велимировића за упознавање необавештене енглеске јавности о Српској православној цркви. Научни прилог историчара Радмиле Радић *Сарадња Српске Православне Цркве са екуменским организацијама и Англиканском Црквом у првој половини 20. века* (397–418) разматра место и улогу Српске православне цркве у екуменском покрету између два рата и њену сарадњу са Англиканском (Енглеском) црквом. Питањем и проблематиком из савремене црквене историје 20. века бави се, између осталих, и рад Марка Николића *Кључни чиниоци односа Српске Православне Цркве (СПЦ) и Римокатоличке Цркве (РКЦ) од 1962. до 2000. године* (419–443), у којем се разматра однос двеју цркава после Другог светског рата, током комунистичког уређења у држави, као и после ратова деведесетих година, посебно у контексту иницијативе за институционални међуцрквени дијалог.

Ауторски чланак Јована Стојановића *On the Way to WCC Membership of the Serbian Orthodox Church: Correspondence Between the World Council of Churches and the Belgrade Patriarchate* (Српска православна црква на путу ка чланству Светском савету цркава: Преписка између Светске саветне цркве и Патријаршије у Београду) (445–452) садржи класификацију писама из преписке српских патријараха са Светским савезом цркава, као и других историјских списка који показују политичке, социолошке и

теолошке прилике у периоду од 1948. до 1965. године. Дитмар Шон у раду *The Serbian Orthodox Church and Interreligious Dialoge – Commitment for Peaceful Coexistence (Српска православна Црква и међуверски дијалог – приврженошћь мирном суживоћу)* (453–461) разматра учешће и улогу Српске православне цркве у међуверском дијалогу након сукоба деведесетих година 20. века на простору бивше Југославије, наводећи да политизација међуверског дијалога омета постизање резултата и мирни суживот. Сличном тематиком, овај пут уз сагледавање приступа и међурелигијског дијалога доминантних верских заједница на простору бивше Југославије (Српске православне цркве, Католичке цркве у Хрватској и Ријасета исламске заједнице у Босни и Херцеговини) током ратних сукоба деведесетих година бави се Атанасије Атанасиадис у раду *Улога Српске патријаршије у међурелигијским сусрећима током грађанског сукоба у Југославији (1990–1995)* (463–469). Сагледавање историографских података о димензији страдања Српске православне цркве током југословенског грађанског рата 1991–1995. године, замишљен и као допринос историји Републике Српске, предмет је анализе историчара Горана Латиновића у раду *Страдање Српске Православне Цркве за vrijeme југословенског рата 1991–1995* (471–489).

Научни прилог који пише Миле Суботић – *Српска Православна Црква у америчким научним публикацијама у 20. веку* (491–501) – доноси прегледну анализу виђења српске дијаспоре и Српске православне цркве посматране очима америчке јавности у значајним америчким публикацијама (монографијама, лексиконима, енциклопедијама и периодици). Радivoје Симић у раду *Почеци мисионарске живоћије Српске Православне Цркве у Савезној Републици Немачкој* (503–512) хронолошки разматра најважније догађаје и датуме историјата СПЦ у Немачкој, почетке деловања и рада најпре у малим црквеним заједницама у логорима и колективним центрима, па до формирања епархије. Последњи рад у првом тому зборника којим се завршава група радова са темама из српске црквене историје 20. века прилаже Немања Андријашевић – *Српска Православна Црква на афричком континенту у 20. веку* (513–527), а у њему се представљају околности досељавања српских емиграната у Јужну Африку после Другог светског рата, формирање првог парохијског центра, стварање интелектуалног и културног живота у Јоханезбургу публиковањем емигрантских часописа и парохијских листова.

Завршни прилог у првом тому зборника представља *Именски рејестар* (529–541), који омогућава лако сналажење и даје смернице читачима при тражењу података о одређеним актерима из историографске фактографије и историје цркве уопште.

II

Други том зборника сабира четрдесет радова, подељених у две тематске целине. Прву целину чини тринест радова и обједињени су тематском окосницом *Пућеви српског богословља*. Ова целина започиње радовима који су посвећени богословљу Светог Саве. На првом месту је научни прилог студеничког игумана архимандрита Тихона Ракићевића *Одребе за унутрашњи и сиољашњи монашки живот и тумана студеничкој Саве Немањића* (13–21), у коме сагледава саджај и улогу уредби Студеничког типика у монашком животу уопште, али не само када је реч о унутрашњем устројству већ и када је посреди однос према сопственом народу, који Свети Сава гледа као Нови Израиљ, народ изабрани. Предмет рада Саве Милина *Беседа Светој Саве о праву вери* (23–30) јесте друштвени и духовни контекст произношења Савине Беседе о праву вери на Жичком црквено-народном сабору 1221. године, њена библијска и предањска утемељеност, као и проповедничка улога Светог Саве. У чланку под насловом *Убоћреба и рецепција Новој Завета у делима Светој Саве* (31–44) Драган Радић указује најпре на утицај Новог завета и уопште светописамских места на богословску мисао Светог Саве, а потом на рецепцију Новог завета у Савином писаном стваралаштву, нарочито књижевном, у *Житију Светој Симеона*. Дражен Перић у раду *Историјносни богословља Светога Саве са ајостолским и свеђоођачким Предањем* (45–56) показује да је Свети Сава по своме богословском учењу био следбеник православног патристичког богословља, али и у свом просветитељском делању и подвижничком животу.

Могућност сарадње хуманистичких дисциплина у тумачењу Светог писма представљен је у раду Владана Таталовића, насловљеном *Каинтардисциллинарним истраживањима у библијској етологији: Свадба у Кани (Јн 2,1–11) у живопису манастира Каленића* (57–72). Аутор то чини на примеру повезивања литературне и теолошке структуре првог Христовог чуда претварања воде у вино у Кани Галилејској и његове ликовне представе у каленићком живопису, што је у прилогу праћено одговарајућим ликовним и графичким илustrацијама.

Историја богословске науке од 18. до 21. века код Срба осветљава се у неколико наредних радова. Развоју и историјату проучавања Старог завета пажњу је посветио Ненад Божовић у раду *Пућеви српске старозаветне библиографије у 20. веку* (73–93). Аутор разматра теме, методе и рецепцију у раду наших старозаветника, са посебним освртом на утицај средине у којој су се они образовали, односно преовлађујућег метода и приступа (историјско-критички и др.) на формирање њиховог научног и теолошког портрета. Осветљено је дело(вање) епископа Иринеја Ђирића, епископа Николаја Велимировића, епископа Тихона Радовановића, проф.

др Душана Глумца, проф. др Милоша Ердељана, аве Јустина Поповића, епископа Атанасија Јевтића, митрополита Амфилохија Радовића, проф. др Драгана Милина и проф. др Илије Томића. Такође се и у раду Владислава Пузовића *Путеви српске црквеносторијске науке: српски бојослови као истраживачи историје Српске Цркве (95–120)* износи преглед, као и критички осврт и контекстуализација истраживања историје српске цркве од 18. до краја до 20. века, кроз радове педесет српских историчара цркве, нпр. од архимандрита Јована Рајића и митрополита Стефана Стратимировића, преко браће Руварац, архимандрита Нићифора Дучића, проте Стевана Димитријевића, проте Радослава Грујића, Ђока Слијепчевића до епископа Саве Вуковића. У чланку *Влияние Киевской духовной академии на развитие сербского богословия на примере Чедомира Марjanовича (Утицај Кијевске духовне академије на развој српске бојословије на примеру Чедомира Марјановића)* (121–133) Владимир Бурега указује на утицај Кијевске духовне академије преко српских богословова који су се тамо образовали, попут Чедомира Марјановића. Под утицајем професора Маркелина Олесницког и „новог богословља”, које се залагало за удаљавање од западне схоластике и прилагођавање потребама савременог живота. Његово деловање на нашим просторима није било прихваћено, а аuthor сматра да је Марјановић фигура којој треба посветити још пажње.

Различите манифестације идеје светосавља разматра више радова. Студија Богољуба Шијаковића, под насловом *Тојоографија идеја за акиуелизацију међуратне расправе о свећосављу* (135–152), употребљује као трећи, завршни сегмент његову обраду теме *Свећосавље и философија живота*. Аутор најпре указује на политичке околности у Краљевини Југославији, а потом на рецепцију философије живота код међуратних српских мислилаца, као и на њихову увереност у културну мисију Словена и на потребу да се мисли аутентично. Потом сагледава идеју светосавља код српских интелектуалаца тридесетих година 20. века, даје поређење Светог Саве и Доситеја, диференцијацију унутар историјског феномена просветитељства, природу херменеутичког и перспективистичког приступа и важност културе памћења. Став аутора јесте да су идеје и дело Светог Саве и светосавље део српског онтолошког идентитета и морају бити „свјесни садржај нашег трајног и стабилног памћења”. У раду *Мисли о Светом Сави и свећосављу: примери Свећої Николаја Жичкої, Свећої Јустина Ђелијскої и Атанасија Јевтића* (153–166) Владимир Цветковић сагледава рефлексије о Светом Сави и светосављу у богословској мисли и делима поменутих теолога у контексту њиховог образовања и духовне климе у којој су узрастали. Драган Ашковић у раду *Свећосавље између народнообредної и хришћансковизантијскої предања* (167–176) показује да је наша народна традиција у додиру са византијским хришћанством опстала, јер је народном традицијом стварана и обогаћивана хришћанско-

византијска. На тај начин је испољавана вера са националним примесама, захваљујући чemu су се сачували многи елементи идентитета. Научним прилогом *Хриштологика аретологија Преодобној Јустинија Ђелијској* (177–187) Свилен Тутеков пружа допринос познавању богословске мисли аве Јустина, истичући да он ствара сопствену аретологију у неопатристичком духу, а у њој су препознатљиви зачеки аутентичне аскетске патристичке теорије о личности. Златко Матић успитује у раду *Богомољачки ћокреј: еклесијолошка процена једног феномена* (189–198) „проблематичне и недовољно критички процењене“ стране Богомољачког покрета у контексту потребе за додатним груписањем хришћана, утицаја на црквено устројство, хијерархијски поредак и могуће неправославне утицаје.

Други део овог тома зборника је обимнији и разноврснији, јер се под широким насловом *Српска Православна Црква у српској и европској култури обједињују радови из филологије (археографије, текстологије, књижевне поетике и историје књижевности), химнографије, историје образовања, историје уметности и културне историје, односно улоге и доприниса Српске православне цркве домаћој и европској култури*. След радова из области филологије започиње Миланка Убипарип прилогом *Српкословенски осмогласник и ћесничтво Климента Охридској* (199–207), у коме разматра кодиколошке особине, величину кодекса, материјал за писање, време исписивања рукописа (крај 13. и почетак 14. века), као и место настанка српкословенских преписа осмогласника. Анализом химнографског стваралаштва Клиmenta Охридског у склопу српкословенског октоиха показала је да књижевно дело није само пасивно присутно у другој националној традицији, него опстаје и прилагођава се новом културном простору. Симон Малменвал (Simon Malmenvall) у раду *Passion-Bearers in Medieval Slavic Hagiography: Boris and Gleb of Rus' and Jovan Vladimir of Dioclea* (*Српаспомерци у средњовековној словенској хагиографији: синови кнеза кијевској Борис и Глеб и Јован Владимир, кнез Дукљански*) (209–221) пише о мученицима, страстор(е)рпцима из владајућих слојева који следују Христу и одричу се световне моћи а страдају од руку својих сродника у словенској хагиографској књижевности. Малменвал истиче да је код Источних Словена развијен култ Бориса и Гљеба, пострадалих 1015. године, а паралела код Јужних Словена био би кнез Јован Владимир Дукљански, пострадао између 1010. и 1018. Житије кнеза Владимира није израсло у политички култ заштитника државе као у случају Бориса и Гљеба Руских, али аутор истиче да је повест о Јовану Владимиру утицала на *Житије Светог Симеона* од Стефан Првовенчаног, јер је ово житије имало улогу у изградњи култа светородне династије Немањића. Рад Зорице Витић *Словенски ћрејиси „Житија свете Саве Освећеној” на Светој Гори* (*О џуђевима расјростаријања старијих словенских ћревода*) (223–228) има за предмет словенске преписе превода *Житија Светог Саве Освећеној*, који сведоче о старини овог текста у словенској писмености. Најстарији

словенски преписи *Житија Светог Саве Освећеној* настали су највероватније на јужнословенском терену, о чему сведоче паралеле са *Житијем Светог Антонија*, будући да се може претпоставити исто време настанка превода и заједнички пут из Бугарске преко Свете Горе на север у Русију, пре него што су се на Светој Гори појавили нови преписи нових превода. У раду *Интеректиуалне везе Савиној Житијија Светог Симеона и I и II Хиландарске йовеље* (229–237) Маја Анђелковић показује да упоредна анализа текстова може донети важне помаке у проучавању ауторства и литерарних узора у средњовековним текстовима. Она пореди Савино *Житије Светог Симеона*, тј. прво слово Студеничког типика и Немањину и Стефанову *Хиландарску йовељу*. Издвојићемо два занимљива резултата овог поређења. За алегоријску представу Свете Горе ауторка сматра да је Сава није преузео од Стефана Првовенчаног из *II Хиландарске йовеље*, него да има старији књижевни узор у *Повести о Варлааму и Јоасафу*, који је такође био узор у осликовању њихових представа у Богородичној цркви у Студеници. Исто тако, ауторка тврди, без обзира на сву сложеност питања, да је Свети Сава уносећи текст *I Хиландарске йовеље* у *Житије Светог Симеона* начинио први аутоцитат и прву аутопарафразу у историји српске књижевности. Владан Тријић у свом прилогу *Бечки Јрејис Теодосијевог Заједничког канона Светог Симеону и Светом Сави 4. ласа* (239–248), са археографског становишта, истражује текстуално окружење у коме се појављују преписи Заједничког канона Теодосија Хиландарца, а било је познато пет, и доноси текст новог, шестог, бечког преписа, тј. из српскословенског Псалтира с последовањем из 16. или 17. века који се чува у рукописној збирци Националне библиотеке Аустрије. О лицу Светог Саве у српској и руској житијној књижевности пише Јулија Горобец (Юлија Горобец) у раду *Образ св. Саввы в сербской и русской агиографии (Слика Светог Саве у српској и руској хартијографији)* (249–258), стављајући акценат на генезу преписа Теодосијовог *Житија Светог Саве* у Русији 16–18. века, којих има чак 78. Коауторски рад Анатолија Аркадјевича Турилова и Снежане Јелесијевић *Нове чињенице о Светом архијиском архејском Арсенију* (259–276) обогаћује науку новим открићима. Најпре доноси податак о непознатом спомену упокојења Светог Арсенија 11. марта, сачуваном у месецослову Буниловог јеванђеља из последње четвртине 13 – почетка 14. века, затим описује и доноси део службе овом светитељу из последње трећине 13 – прве трећине или друге четвртине 14. века, указује на светитељево пролошко житије у Месецослову и житијима за октобар из треће четвртине 17. века и приказује новопronaђene стихове Светом Арсенију из Минеја за октобар из 1388. године. Татјана Суботин-Голубовић у раду *Тийолојија и химнографски рејерароар српских литургијских зборника 13. века* (277–285) пажњу посвећује не тако бројним преписима литургијских зборника који садрже химнографски материјал (минеји, триоди, октоиси). Преписи ових богослужбених књига из 13. века

сведоче о обредном животу цркве у то време, пружају податке о рецепцији преводне византијске химнографије код православних Словена и чувају најстарија дела словенских аутора с краја 9. и из првих деценија 10. века (Клиmenta и Nauma Oхridskih, Konstantina Preslavskog). Предмет рада Јоване Станојловић *Архијектоњске заставице у српским рукописним књигама краја 13. и јарве Јоловине 14. века* (287–300) представљају декоративна заглавља која имају архитектонску структуру храма, али и други елементи који се срећу у илуминацији, као што су молитве или криптоGRAMI изнад заставица итд. Поред тога, ауторка упређује архитектонске заставице у српским рукописима са оним из других ћириличких и византијских кодекса. Светлана Томин у раду *Буђановачко јеванђеље – јрајом рукописа из 1548. године* (301–314) износи повест и особености једне изгубљене рукописне књиге којој је предложак било *Четворојеванђеље* из штампарије Црнојевића, испоставило се – пета инкунабила из ове штампарије, од које није остао ниједан примерак. Траг *Буђановачком јеванђељу* губи се после смрти патријарха Гаврила Дожића, али ауторка, после свих изнетих чињеница из живота рукописа, поручује: „Ако је Буђановачко јеванђеље успело да се сачува у два маха – први пут 1937. године, када је спречена његова продаја у иностранство, а други пут у току Другог светског рата, када се налазило у згради Патријаршије – има наде да ће се оно пронаћи. И у његовом случају, потврдила се изрека *habent sua fata libelli*“ (311). Са текстолошког становишта, Јержи Остапчук (Jerzy Ostapczuk) истражује три штампана четворојеванђеља српске редакције – Рујанско (1537), Београдско (1552) и Mrkшино (1662) у раду *Старопечатные издания кирилических четвероевангелий сербского извода церковнославянского языка: предварительная текстологическая характеристика (Стара штампана издања ћириличних четворојеванђеља у српској редакцији црквенословенског језика: јрелиминарне текстологичке карактеристике)* (315–324). Старој штампаној књизи на српкословенском, која је имала у доба османске власти немерљив значај за богослужбени живот, посвећен је рад Мирослава Лазића под насловом *Инкунабуле и јалеођийи: српкословенске штампане књиге од краја 15. до средине 17. века* (325–344). Аутор истиче да је прва у низу ових издања цетињска инкунабула *Октоих јрвојласник* из 1494. године, а дје последња Ђинамијев *Псалтир с њоследовањем*, објављен 1638. године у Венецији. Као последња књига одштампана на српкословенском језику, може се узети *Триод цвейини*, објављен у Трговишту 1649. године, по налогу влашке кнегиње Јелена. Како аутор износи, у периоду од једног и по века објављено је око четрдесет српкословенских издања намењених богослужбеним и верским потребама, тј. процењује да је одштампано између десет и петнаест хиљада примерака књига, а можда и више. Уз цетињска издања, највећи број инкунабула и палеотипа потицаша је из венецијанских штампарија, пре свега из штампарије Божидара Вуковића и његовог сина Вићенца. Ове

штампане књиге коришћени су и у другим православним срединама и имале су знатан утицај на развој словенске књиге уопште, на првом месту онима које су припадале румунском и руском књижевном корпусу. У раду *Српско рукописно наслеђе и руска црквенойојачка култура: настанак једне нове синтезе* (345–356) Ана Рашковић представља, са илустрацијама, своје откриће архаичне фитне нотације у српским минејима из 14. века у самогласним стихирама служби светитељима Сави и Арсенију, које показује да су заједно са српским химнографским текстовима у Русију доспели и архаични напеви, који су наставили живот у руској традицији црквеног појања. Десетине руских музичких рукописа из најзnamенитијих руских манастира и других преписивачких центара сведоче о синтези српске химнографије обележене фитном нотацијом и руске знамене појачке традиције, која је успела да сачува и у великој мери обогати музичке верзије ових српских химнографских текстова.

Милена Мартиновић у раду *Помени зетских епископа и црнојорских митрополита у српском рукописном наслеђу (13–18. вијек)* (357–367), на основу сачуваних извора који припадају српском рукописном наслеђу, хронолошки настоји да успостави попис зетских епископа, касније зетских, односно црногорских митрополита, од 1220. године до почетка 18. века.

Славица Васиљевић Илић у раду *Женски ликови из Библије у старој српској књижевности* (369–376) издваја женске библијске личности (Ева, Сара, Марија Магдалина, Марта и Марија, пет мудрих и пет лудих девица, удовица са две лепте итд) заступљене у житијима старе српске књижевности, затим анализира у ком делу композиције и у којим микрожанровима се јављају, као и какву улогу имају у тексту – као активни или пасивни носиоци радње датих сцена. Радом *Свети Сава Српски и његов удео у нормирању и формирању бојослужбеној језику Српске Цркве* (377–384) Гордана Јовановић осветљава друштвено-политичке и културне прилике, али и идеолошке оквире, у којима Свети Сава успоставља нове токове у српској писмености – рашки правопис, износећи филолошке особености рукописне традиције тог преломног периода. У коаторском раду *Лексичка суштинијација као одраз стварозавећине вере: ћркви извори и рани црквенословенски ћреводни еквиваленти* (385–392) Милосав Вешовић и Зоран Ранковић указују на проблеме који се јављају приликом превођења библијскога текста, будући да оно увек подразумева извесна ограничења у избору речи због конотација било у језику оригинала било у језику превода. То се поткрепљује примерима приликом превођења Старога завета са јеврејског на грчки језик, потом Библије са грчког на црквенословенски.

Идејама у образовању бави се неколико наредних радова. Синтетички рад Драгомира Санда *Просветна улоја иконе и предсказаве ћрвих школа на живописима средњовековних српских манастира* (393–404) указује на дидактичку улогу икона и живописа коју су имали у осмо-

вековној историји српске цркве, као и на узајамност реалног живота и библијских представа. Наиме, на иконе је утискиван печат једног доба: видљива је материјална култура, као намештај, материјал за писање књига, медицински инструменти, одећа итд. Владимир Симић у раду *Захарија Орфелин, њијешизам и рано јросвећишељство код Срба* (405–412) пише најпре о утицају протестантских идеја на Захарију Орфелина са којима се могао срести на академији коју је у Новом Саду основао бачки епископ Висарион Павловић, а потом се ране просветитељске идеје код Срба у Хабзбуршкој монархији у 18. веку посматрају у односу на чињеницу да су поједини представници јерархије Карловачке митрополије одржавали везе са професорима из протестантских образовних средишта у Пожуну или Халеу. У раду *Теоријски зајоворници класичној образовања у Српској Православној Цркви: Дионисије Новаковић и Никодим Милаш* (413–424) Ненад Ристовић испитује домете и значај двају теоријских у текстова у виду беседа за избор образовног модела – први *О похвалах и ползје наук свободних* (1742) Дионисија Новаковића и други *Појреба класичној образовања за кандидате богословије* (1887) Никодима Милаша. Саша Марковић у раду *Хришћанске вредности у јросвећишељској делатности Учијељске школе у Сомбору 1778–1918* (425–435) показује плодну симбиозу хришћанских вредности и школског градива и приступа у Норми, или Препарандији, тј. у Учитељској школи у Сомбору.

Будимир Алексић у прилогу *Цетињски митрополити Пејтровићи Њеђоши и Косовски завјет* (437–450) анализира књижевне и друге текстове митрополита Петровића Његоша настале на народној традицији Косовског боја, Видована и Косовског завета и показује да они, независно од уметничке вредности, имају идеолошку компоненту, изражену у ставу да се српски народ мора осветити за косовски пораз и обновити српску средњовековну државу. Историчар Радивој Радић у раду *Прелисајавајући 6. књију Златног руна (Средњовековна Српска Црква у делу Борислава Пекића)* (451–456) показује на индикативним примерима да је Пекић био добар познавалац и средњовековне српске историје и цркве. Пекић ове чињенице некада износи веродостојно, а некада им даје ироничан или други стилски призвук условљен поетиком романа.

Последњи низ радова посвећен је историји уметности. Синтезу градитељских обележја задужбина краља Милутина представља Аријадна Воронова у раду *Српска архијекатура у доба краља Милутина (1282–1321): рашка трагација и византијска обележја* (457–467). Ово раздобље, под утицајем друштвених промена, означава смену рашке школе и наступање новог, српско-византијског стила у архитектури и сликарству, што је представљено у описима Милутинових ктиторских подухвата: изградња манастира Светог Никите у Чучеру код Скопља, преграђивање Богородице Љевишке, обнова цркве Светог Ђорђа у Старом Нагоричану, изградња католикона манастира Бањске, изградња Краљеве

цркве у Студеници, изградња католикон манастира Хиландара и изградња Грачанице као врхунац стваралаштва тога доба. Анђела Гавриловић у раду *О разлогима сликања шестокрилој на надбодренiku Светог Саве Српској на фресци уз иконостас у Јараклису рођења Богородице у Хиландару* (469–475) износи мишљење да шестокрила небеска сила не представља само орнамент на архијерејској одежди, него да она представи Светог Саве даје посебну посебну важност и има специфично, идеолошко значење. Пажње вредан је и рад Иване Лемкул (Ivana Lemcool) *Astronomical Imagery in the Painting of the Lesnovo Narex: Iconographic Innovations in Serbian Medieval Art* (Астрономске преграде у сликарству Јараклије манастира Лесново: иконографске новине у српској средњовековној уметности) (477–493), који за предмет има фреску која илуструје почетне стихове 148. псалма у припрати манастира Лесново. Та представа, на којој су светила, планете, знакови зодијака, космичке и временене појаве, као ветар, воде, град и снег, прва је тога типа у раној уметности. Ауторка, прилажући одговарајуће илustrације, даље у раду истражује њене узоре, раширеност, али и значење, симболички и идеолошки потенцијал. Други том, а тиме и зборник затвара рад историчара уметности Игора Борозана, под насловом *Уобличавање и преображај лика Светог Саве у религијском сликарству 19. и првих деценија 20. века* (495–511). Аутор приказује постепени преобразај у ликовном представљању Светог Саве, који је започео 1815. године на архијерејском трону Богородичине цркве у Земуну композицијом Арсенија Теодоровића *Свети Сава мери браћу*, а на шта су даље утицали нових ликовни, стилски и идејни оквири (назаренско сликарство, бидермајер, романтизам, идеалистички реализам, симболизам итд). Између два рата лик Светог Саве је успостављен у складу с наративом обновљене Патријаршије, а почивао је на рецепцији фреске из манастира Милешеве, а све мене поткрепљене су ликовним прилозима представа Светог Саве код водећих сликара тог периода (Арсеније Теодоровић, Дично зограф, Константин Данил, Павле Симић, Димитрије Аврамовић, Стева Тодоровић, Ђорђе Крстић, Анастас Стефановић, Пашко Вучетић, Урош Предић).

И на крају овог тома налази се *Именски рејистар* (513–523).

Двотомни зборник посвећен осамстогодишњици самосталности Српске православне цркве доноси широку палету обрађених тема не само из теологија већ из различитих научних области и дисциплина повезаних са животом и делатношћу цркве, бројне синтезе, историјске прегледе, сагледавања неких појава из других углова, представљања и тумачења архивске грађе, решења постојећих питања и отварања нових, откривање нових рукописа и података из рукописних заоставштина итд. Оваквим научним и издавачким подухватом Православни богословски факултет

и теолошка наука у нас оправдавају своје место у групи друштвено-хуманистичких наука.

Наташа С. Вуловић Емонтс*

Српска академија наука и уметности

Институт за српски језик

Кнеза Михаила 36/І

11000 Београд

Марина Љ. Спасојевић**

Српска академија наука и уметности

Институт за српски језик

Кнеза Михаила 36/І

11000 Београд

УДК 821.163.41.09 Драинац Р. (082)

Књижевно дело Рада Драинца: ново читање, Српска академија наука и уметности – Огранак САНУ у Нишу, Народна библиотека „Раде Драинац” Прокупље и Универзитет у Нишу – Филозофски факултет, Ниш – Прокупље 2020, 203 стр.

Зборник *Књижевно дело Рада Драинца: ново читање* обједињује четрнаест радова са научног скупа одржаног у организацији Српске академије наука и уметности – Огранка САНУ у Нишу, Народне библиотеке „Раде Драинац” у Прокупљу и Филозофског факултета у Нишу 26. августа 2020. на Универзитету у Нишу и 27. августа 2020. године у Народном музеју у Прокупљу.

Повод за организовање скупа била су два јубилеја: педесетогодишњица манифестације „Драинчеви дани” и сто двадесет година од песниковог рођења. Скуп је један од резултата истраживачких пројекта „Књижевна и језичка прошлост и садашњост на простору југоисточне Србије” студијског програма *Србистика* и „Књижевна прошлост и са-

* natasa.vulovic@isj.sanu.ac.rs

** marina.spasojevic@isj.sanu.ac.rs

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Љиљана Б. Чолић		
Милорад Д. Средојевић	Османски султани и хришћанске султаније	3
Драгана С. Ђурић	Предзнаци смрти у народној култури Срба	19
Жарко Д. Војновић	Грчке књиге бечке штампарије Димитрија Давидовића	33
Миле Ј. Станић	Српско поданство Јована Дучића	47
Тања О. Ракић	Грађа и синопсис за историјски роман о ренесанси Раствка Петровића	53
Ђорђе Д. Перић	Шеснаестогодишња београдска романсијерка Љубица П. Радоичић	71
Мирослав М. Јовановић	Мало позната верзија песме Бранка Ђорђића <i>Мала моја из Босанске Крупе</i>	89

ПРИЛОЗИ И ГРАЂА

Снежана В. Јелесијевић	Непознати српски препис Кнежевог изборника .	95
Зорица С. Витић	Три варијанте једне старе приче. О сну и јави <i>Цара Асе</i>	107
Софija Д. Божић	Антун Фабрис и Риста Одавић: између пријатељства и сарадње	119
Драгослав М. Опсеница	Преписка: Даница Пинтеровић – Филарет Гранић	127

СЕЋАЊА И СВЕДОЧЕЊА

Milica M. Jakóbiec-Semkowowa	Гжегож Латушински (Grzegorz Łatuszyński) и српска књижевност	133
------------------------------------	---	-----

ПРИКАЗИ

Зденка Рибарова – Зое Хауптова, <i>Григоровичев јаримејник</i> , I. Текст со критички апарат, МАНУ, Скопје 1998, 452 стр. Зденка Рибарова, <i>Григоровичев јаримејник</i> , II. Лексика. Index verborum. Воведна студија Емилие Блахова, МАНУ, Скопје 2016, 542 стр. – Виктор Д. Савић	143
Софija Божић, <i>Срби у Хрватској: хеемонисти или љојлачени?</i> , Просвета, Београд, 2019, 266 стр. – Славко В. Петаковић	147
Зорица Витић, <i>Свети Пејтар Атанаски у византиској и јужнословенској традицији</i> , Библиотека Ортограф, Књига 9, Чигоја штампа, Београд 2020, 210 стр. – Томислав Ж. Јовановић	153
Јован Пејчић, <i>Путеви српске науке о књижевности</i> , ур. Драган Лакићевић, Посебна издања, СКЗ – Лесковачки културни центар, Београд, 2020, 384 стр. – Гордана С. Покрајац	156
Петар Пијановић, <i>Српска култура у XVIII и XIX веку</i> , Матица српска, Нови Сад, 2020, 621 стр. – Зорица В. Несторовић	159
Приступуће беседе српских академика (1886–1947), књ. 1, уредник Миро Вуксановић, Београд, Српска академија наука и уметности, 2020. 465 стр, [27] стр. са таблама – Санја Д. Степановић Тодоровић	163

Светлана Шеатовић, <i>Андрин и Јадран</i> , Андрићев институт, Андрићград-Вишеград, 2020, 110 стр. – Тања О. Ракић.....	167
Славенко Терзић, <i>На кайјама Константинојоља. Русија и балканско тијаштво у 19. веку</i> , Историјски институт Београд, Православна реч, Нови Сад, 2021, 742 стр. – Александар П. Растворић	169
Светлана Томин, <i>Где је Буђановачко јеванђеље?</i> , Порекло и судбина једне рукописне књиге, Академска књига, Нови Сад, 2021, 214 стр. – Томислав Ж. Јовановић.....	176

ЧАСОПИСИ И ЗБОРНИЦИ

<i>Осам векова ауђокефалије Српске Православне Цркве</i> , I-II, ур. Владислав Пузовић, Владан Таталовић, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, Београд, 2020, I – 541 стр.; II – 523 стр. – Наташа С. Вуловић Емонтс, Марина Љ. Спасојевић	181
<i>Књижевно дело Рада Драинца: ново чиђање</i> , Српска академија наука и уметности – Огранак САНУ у Нишу, Народна библиотека „Раде Драинци“ Прокупље и Универзитет у Нишу – Филозофски факултет, Ниш – Прокупље 2020, 203 стране. – Миливоје С. Спасић	195
<i>Slawistyka z widokiem na morze</i> , red. J. Dziuba, R. Wyżkiewicz-Maksimow, Gdańsk 2020, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, ss. 277. – Jolanta S. Dziuba	200

БЕЛЕШКЕ И ОСВРТИ

Milica Jakóbiec-Semkowowa, <i>Spisy prenumeratorów jako źródło badań nad ksztaltowaniem się mitów narodowych w Serbii w epoce romantyzmu</i> , Slavica Wratislaviensia, 174, Wroclaw, 2021, 19–34 – Злата Д. Бојовић	209
---	-----

ХРОНИКА И БИБЛИОГРАФИЈА

Васо Милинчевић (20. XII 1928–16. XII 2019) – Зорица В. Несторовић	211
Миодраг Стојановић (30. VII 1934–19. VIII 2020) – Љиљана М. Вуловић	215
Лидија Константиновна Гаврјушина (Лидия Константиновна Гаврюшина) (Москва, 28. III 1956 – Москва, 25. XII 2020) – Томислав Ж. Јовановић	218
Нада Милошевић-Ђорђевић (02. 12. 1934 – 27. 07. 2021) – Бошко Ј. Сувајџић	221
Иво Андрић, <i>Госпођица</i> , Критичко издање дела Иве Андрића, коло IV, књ. 18, приредио Милан Потребић, Београд, Задужбина Иве Андрића 2020, 753 стр. – Ана С. Живковић	224
Сања Степановић Тодоровић, Марина Нинић, <i>Библиотека Српске академије наука и уметностима. 1841–2021</i> , уредник академик Миро Вуксановић, Издања библиотеке 34, САНУ, Београд, 2021, 231 стр; <i>Трибина Библиотеке САНУ 1991–2021</i> , приредили Данка Кужељ и Драгослав Боро, уредник академик Миро Вуксановић, Издања библиотеке 35, САНУ, Београд, 2021, 67 стр. – Зорица В. Несторовић	231
50 година Међународног славистичког центра. Књ. 2: Велике теме српске лингвистике. Научни састанак слависта у Вукове дане (1971–2019), Филолошки факултет Универзитета у Београду, Међународни славистички центар, Београд, 2021, 738 стр. – Марина Љ. Спасојевић	236
САДРЖАЈ „ПРИЛОГА“	241
УПУТСТВО ЗА ШТАМПУ	243